Dòp ëd l'italian, ël padan:

N'ÀUTRA LENGA CONTRA ËL PIEMONT?

Coma s'an mancheisso nen j'italian — con sò professor (ch'a sudo saviessa e a spùo lus e vrità), soe lej (për la tùa e ij drit ëd le minoranse e rigorosament a fin ëd bin), e sò giornaj, adess i 'ndoma a 'rzigh d'avèj n'autër nemis: ij padan e 'l ghëddo ëd quaidun d'avèj na lenga padan–a (ël "padanèis"). A l'avia ancaminà, tanti ani 'ndarera, un simpatich giovo ëd Bològna, Daniele Vitali, che — motobin prima ëd Bossi e dij sò amis — as proclamava... padan e a parlava dl'unità lenghistica dël Nòrd dël paìs che "schiavo di Roma Iddio lo creò": l'eterna republica dj'italian. Gnente 'd mal, as capiss; dzortut an savend che Vitali, chiel, padan "politich" a l'é mai stait. Ant ël midem temp, apopré, an Australia, Geoffrey Hull (d'origin lombarda) a sostnìa che le parlade che normalment as ciamo "gal–italiche" (piemontèis, lombard, genovèis, emilian, venet e via parèj) a fusso n'istessa lenga che, për rason ëstòriche, a l'era "falìa", sensa avèj ël temp ëd fé nasse na lenga, o "koiné", comun–a· Lë studi d'Hull a l'é motobin anportant e serios, contut ch'a sia mai stàit publicà. Pì davzin a noi, ant ël temp e ant lë spassi, Sergio Salvi a dëscovrìa queich ann andarera la Padania ant un bel liber (leslo, s'i l'eve ancor nen falo): "L'Italia non esiste".

A i–é na part ch'i podrìo tuti sotsigné ant ël liber ëd Salvi: a l'é la denunsia, motobin documentà, 'd cola bala ëd fum ch'a l'han mostane a ciamé Italia: un pais che da na part a dovrìa avèj na giustificassion geografica (?!?), ma, da l'àutra part, ij "pare dla patria" (dj'italian) a vorìo 'dcò che a l'unità geografica as gionteissa n'unità lenghistica, etnica, e via parèj. Coj che a j'ero nen vàire italian a dovìo fé na bruta fin, j'autri as dovìo convincc-se — për sò bin, as capiss. Për capì tut sòn, e tante d'àutre bele neuve, che a scòla at diso nen, an sij tentativ, tragich, ëd dé un sens a l'Italia, ël liber ëd Salvi a l'é anportant.

Ma a i–é n'àutra part, ant ël travaj ëd Salvi (e dij sò epigon e amis padan) ch'am pias nen —e a peul nen fé piasì a gnun autonomista: an essend che, storicament, le parlade dla Padania a son tute sorele e a l'han ëd carateristiche an comun, a vanta fé nasse na cossiensa padan–a. Bin. Costa cossiensa a peul nasse 'dcò an conossend le rèis comun–e ëd tute le parlade dla Padania. Bin. As podrìa 'dcò prové a fé nasse na lenga padan–a unica, për podèj arziste mej a l'Italia e a l'italian. E sì i soma pì nen d'acòrdi.

Dòp d'un pòch, l'associassion "Libera Compagnia Padana" a proponìa na "grafia padan–a unificà", ch'a sarìa peuj cola che i peule trové dòp dij nòm ëd paìs an italian ant ël giornal "la Padania". Nopà d'amprende 'n pòch ëd grafia piemontèisa (genovèisa, veneta, furlan–a, e anans parèj), lor–sì a son angignasse a fé j'originaj. Për esempi, Turin a ven a esse "Türin". E Ast a ven a esse "Åst" (i saj nen se noi d' "Assion Piemontèisa" i soma bastansa sofisticà con nòsta grafica, ma a l'é na "a" con un cit sèrcc ansima, com a–i é ant la grafia dël danèis). N'analisi 'd costa grafìa a l'é fòrt anteressanta përchè a fa capì ij tipich eror ëd tuti coj che, an bon–a fé, as buto a fé ëd lenghistica sensa savejne bastansa. Ma a fa 'dcò capì che "anventé" na lenga, e fin–a mach anventé na grafìa, a l'é motobin pì malfé 'd lòn che as peula pensesse quand che un a varda le boricade e inconsistense dle grafìe "stòriche". Për esempi, për anventé na grafìa a vanta prima esse bon a separé, ant na lenga, ij fonema da j'alòfon, e, lassemlo dì (mi i l'hai falo e lo faso ancor për mesté), a l'é 'n travaj bin malfé. Ij fonema a son nen tuti ij son ëd na lenga, ma mach coj ch'a son distintiv, ch'a servo a dësserne paròle diferente: për esempi, "l" e "r" a son fonema an piemontèis (e an fransèis, italian e, an general, ant le lenghe d'Europa: "lan–a" e "ran–a" a son doe paròle diverse che a l'é mej dësserne — se un a veul fesse capì). Ma le motobin diferente manere 'd prononsié la "r" a son nen fonema, ma, giustament, alòfon, che a vario an rason dël pais, dla famija e fin–a dla përson–a (mi i 'l l'hai diferenta dai mé frej). A–i podran, d'àutra part, essje ëd lenghe ch'a l'han doe, o fin–a tre, "r" (ëd son che, a nojautri, an ësmijo tuti esse "davzin" a "r"). Parèj, ël piemontèis a l'ha neuv fonema vocalich (che a së scrivo "i", "u", "ò", "eu", "o", "a", "ë", e le doe "e" che a son segnà, an manera un pòch balorda e mach minca tant, "é" e "è"). Ma ant ël Piemont la "a" a peul esse pì andarera ò pì anans; an gener, da Ast an giù "a" a l'é pì andarera che a Turin. A l'é na carateristica che a peul serve për arconòsse d'anté ch'a ven un, ma a l'é nen un fonema different (përchè a l'é nen "an oposission" con n'àutra "a": a–i son nen, a Ast, doe "a"); e donch a l'ha gnun sens fé na grafìa dl'astesan an marcand costa "a" (a l'ha 'n sens ant lë studi dla fonetica dl'astesan, ma costa a l'é n'àutra stòria).

La grafìa "padanèisa" a l'é 'dcò anteressanta përchè an mosta, na vira ëd pì, che, an gener, chi ch'a s'avzin–a a lë studi dla lenghistica a s'anteressa a la stòria e a la classificassion dle lenghe: i l'hai mai capì bin përchè — a mi savèj coma a fonsion–a na lenga al dì d'ancheuj, com a fa për esempi un piemontèis a savèj quand ch'a deuv dovré "i sai nen" e quand "i sai pà", cole regole ch'i l'oma an nòsta testa, a më smija franch pì anteressant che, va a savèj, l'origin dla paròla "falabrach" (ch'i sai nen).

Ma nen për chi a s'avzin–a a la lenghistica e, as capiss, as contenta nen dë studié ròba da pòch, ma a veul arzòlve tuti ij problema dël mond.

S'i pense, a l'é coma an tante d'àutre siense: j'archeòlogh diletant a veulo dëscheuvre l'arca 'd Monsù Noé o ij mister ëd le Piramidi; j'archeòlogh professionista as contento 'd meno, përchè a san che l'arca 'd Noé a l'é nen un problema sientifich (contut ch'a permëtta d'andé a parlé a la tele).

A l'é parèj che Sergio Salvi, da diletant anteligent coma ch'a l'é, an sò ultim liber, "La lingua padana e i suoi dialetti" a s'angagia a vorèj "dimostré" che piemontèis, lombard, emilian, e via parèj a son tuti dialèt ëd na lenga sola. La còsa bon–a ëd cost liber a l'é che tant gnun a lo lesrà.

Andiretament, na rësposta lenghistica ai padan e al padanèis a l'ha già dala, e pì 'd na vira, Perrini ansima a "Gioventura Piemontèisa" (ad esempi, an sël n. 8 dël 1998), an armarcand che 'l piemontèis a l'ha 'd particolarità lenghistiche e colturaj ch'as treuvo nen ant ij dialèt lombard o ant j'àutri dla Padania (e dl'Italia), e i consijo a tuti 'd lese costi articoj.

Mi i veuj mach arpete che, an general, mach na cita part dij lenghista a s'anteresso ancheuj a le question d'etimologia e 'dcò 'd classificassion, përchè a l'han capì ch'a son fàuss problema: minca classificassion a l'ha element artifissiaj e artifissios. A l'é për lòn che l'università as na frega dël padanèis ëd Salvi: përchè savèj s'a l'é mej parlé 'd lenghe e dialèt "gal–italich" ò "gal–padan", ò mach "padan", a l'é mach na question ëd nòm. Foma n'autër esempi: l'olandèis a l'é na lenga ò un dialèt? S'i disoma ch'a l'é na lenga a l'é mach përchè "a l'é fasse lenga", con na coltura e na sossietà che da vaire secoj a son e a veulo esse queicòs ëd diferent da la coltura e da la sossietà alman–a. Al midem temp, an Almagna a-i son tanti dialèt che lenghisticament a son motobin pì davzin a l'olandèis che a l'alman, ma tuti, për sempietà e tradission, a parlo ëd "dialèt alman". E ancor: l'alman parlà an ëSvissera a l'é lenghisticament fòrt malfé da capì për n'alman ëd Colònia, che për contra, s'a parla sò dialèt, a vëd subit d'avèj tant an comun con l'olandèis; l'alman dla Svissera a l'é 'dcò chiel espression ëd na sossietà diferenta da cola alman–a, ma jë svisser a l'han nen "decidù" ëd desse na lenga autonoma, e a seguito a parlé sò dialèt e a dovré l'alman ufissial. E antlora? Antlora a l'ha rason nòst amis Telmon ëd l'Università 'd Turin: ël piemontèis a l'é n'astrassion. Mach ch'a l'é dësmentiasse 'd dì che minca lenga a l'é, fin–a a na serta mira, n'astrassion. A l'é n'astrassion l'olandèis paragonà a l'alman, ch'a l'é 'dcò chiel n'astrassion, con ij sò dialèt ch'a peulo esse pì diferent an fra 'd lor che con l'olandèis. E a l'é n'astrassion l'italian. E 'l padanèis?

Fin–a a sì la stòria e la sossietà. E la lenghistica? Le classificassion "sientifiche" ëd la lenghistica as baso ansima a chèich carater ëd minca lenga ch'a son considerà pì "fòrt" përchè pì ràir e carateristich.

Costi carater a ven–o ciamà, nen pròpi a rason, "isoglòsse". Për esempi, na carateristica bin fòrta dël piemontèis anvers a tuti j'àutri dialèt e lenghe padan–e a l'é la final "**o**" dla tersa përson–a plural dël present indicativ dij verb regolar (coma an "**a parlo**"); an general, le lenghe ch'a ven–o dal latin a l'han conservà na nasal (coma an italian "parl**ano**" — ma 'dcò an "padanèis"), o a l'han perdù minca final (coma 'l fransèis modern "**ils parlent**", ch'as dis "**il parl**"). As capiss che se doman i trovoma 'n dialèt fòra dal Piemont o lì davzin ch'a l'ha la midema forma dël piemontèis i diroma nen ch'a l'é 'n dialèt dël piemontèis, përchè la classificassion a peul nen basesse mach ansima a na carateristica sola. Ant l'istessa manera, s'i sernoma d'àutri carater, ël piemontèis a sarà pì davzin al lombard, o al genovèis, o al fransèis. E tuti, as capiss, a l'avran d'element comun, che l'italian a l'ha nen. Për esempi, tuti ij dialèt padan a deuvro "**mi**" al pòst ëd forme derivà dal latin "**ego**" (coma "**io**" an italian o "**je**" an fransèis). An cost sens–sì, ël padan a l'é, coma a dis Salvi, "la lenga dël mi" (coma a-i é la "lenga d'òch"). Ma ant l'istess sens as peul parlé dl'unità lenghistica (e 'dcò coltural) ëd la "Romània" (ij paìs ch'a parlo 'd lenghe ch'a ven–o dal latin), e fin–a dl'unità lenghistica (e coltural) dl'Euròpa (an restand malfé, as capiss, parlé dl'unità d'Italia, an minca sens). A dipend mach da j'ociaj che un a deuvra, ociaj ch'a slongo o ociaj ch'a scurso.

Coma ch'i l'avìa fàje noté a Salvi, na lenga padan–a a peul magara esiste për la lenghistica stòrica, ma a esist nen ant la realità (e ant la lenghistica ch'a descriv le lenghe vive, e ch'a l'é peui la lenghistica ch'a fan ij lenghista), përchè, an tuta sempietà, për ij lombard a l'é malfé capì ij piemontèis, e, dzortut, gnun, an parland soa varietà lombarda, piemontèisa o emilian–a, a l'ha mai pensà 'd parlé na variant dël "padanèis". Ël padanèis a esist nen ant la cossiensa 'd gnun, bòn.

Ël piemontèis a l'ha, ancheuj, na literatura — na literatura ëd tuti ij di, coma 'l giornal ch'i seve an camin a lese — che le lenghe padan–e a l'han nen.

A l'ha, ant na paròla, na dignità; na dignità ancor cita, as capiss. Miraco a 'l l'avran, un di, ëdcò lombard e venet. I lo speroma e i soma pront a giuteje. Ma an restand piemontèis, nen "padan ossidentaj".

Mauro Tosco

ËL TENOR AN-NAMORÀ DL'ART ËD BENIAMINO GIGLI

Beniamino Gigli

Ant ël simiteri 'd Recanati, ant na tomba an ëstil egissian a forma 'd piramida, a 'rpòsa Beniamin Gigli: a l'é ambelessì ch'a nasso le fior dl'arconossensa e dl'arcòrd. I arpetoma col "ambelessì" përchè 'l "cantor dël pòpol", ël "Cign ëd Recanati" a l'é dësmentià da tuti o squasi.

Soa vos "ëd paradis" a së scota pì nen për television e bin da ràir a la radio: a manca la volontà d'educhè ij giovo a la musica, cola genita. As parla tant d' "arcesta", visadì ëd lòn che 'ncheuj a l'ha la preferensa, coma ij rumor ch'a 'nciorgnisso e ch'a l'han pòch da spartì con la vera musica, ma a l'é l' "oferta" ch'a conta.

A l'é na "regola econòmica" ch'a marca le sernie 'd mërcà, ch'a spòsta le preferense e ch'a peul elevé o crasé ij gust dla gent. Ma bele ant l'abandon dla dësmentia a nass la fior dl'arcòrd, che na man atenta a sa cheuje e guerné. A l'é për sòn ch'i voroma conteve na stòria vera, d'amor e 'd divossion testimonià da n'adet a la cura dël simiteri 'd Recanati che 'n di a l'avìa vëddù intré 'n giovnòt con un mass ëd fior e a l'avìa vëddulo avzinesse a la tomba 'd Gigli e posé le fior.

Dòp ëd chèich minuta 'd silensi, a l'era aussasse ant l'aria na bela vos da tenor ch'a cantava "Non ti scordar di me", la romanza 'd De Curtis tante vire cantà da Gigli.

Ël pòst, la melodìa e la vos a l'avìo daje a col adet, ch'a l'avìa assistù, n'emossion creusa ch'a l'avìa cissalo a conté 's fàit. Col giovo a l'é ancheuj, an soa pien-a madurità, un dij tenor italian pì avosà, motobin apressià da Rina Gigli, fija 'd Beniamin, ch'a l'ha premialo con la midaja d'òr ant la prima edission dël premi "Beniamin Gigli 'd Recanati".

Cost premi prestigios a ven dàit minca ann a n'artista an cariera ch'a l'àbia dimostrà 'd merit uman e artistich particolar o ch'a l'àbia dedicaje a la musica tuta soa vita.

Nòst tenor a l'ha anandià ant ël 1978: arlongh ëd soa cariera a l'ha soens traversà ij termo 'd sò pais për canté an tut ël mond. A festegia cost'ann ij vintessinch ani 'd mariagi archincà da na bela famija che, për chiel, a ven anans a tut.

A l'é n'òm grassios, dal soris anciarmant, divòt a Pare Pio ch'a manca mai ëd nominé an soe anterviste.

Sò pont ëd fòrsa a l'é esprimù con ël timber candi ëd na vos drua e 'd bon-a comunicassion ch'a riva, con belfé, a j'acut ij pì sclin.

Pròpi ant le nòte pì àute a l'ha dimostrà anteligensa e umiltà ant ël ëmijoré, con ël temp, la tendensa a "strenze j'acut", e nen mach, ma a l'ha 'dcò coregiù la "silabassion tròp duverta", visadì la tendensa a esageré l'articolassion dle silabe che, an ëslargand le vocaj, a tend a dobié la colòna d'aria e a sgnaca ij son.

Ancheuj sò registr àut a l'é liber e sclin. Ant la stagion d'òpera 1999-2000 i lo spetoma al teatro Regio 'd Turin për la "Lucia di Lammermoor".

A l'é n'òpera "giusta" për l'artista che, nen a cas, a l'é considerà un dij tenor pì adat a j'òpere 'd Donizetti. Ël ròl a ofrirà l'ocasion ëd përfessioné le "mese vos" e ij "pian", tant tormentà an Gigli da chiel pijà coma esempi.

La ciadeuvra 'd Donizetti a l'era stàita presentà la prima vira a Napoli ant lë stember dël 1835 e a l'avìa avù 'n sucess eclatant.

A l'é l'anel ch'a uniss Rossini e Verdi: a l'é la prima granda espression d'un romanticism rivà a soa prima fioridura. Soa vitalità a sta ant la costrussion sigura, ant un vigoros rendiment dë stil ch'a uniss con bon echilibri jë svarià moment ëd l'assion.

Da rair la musica 'd Donizetti a l'ha argionzù d'efet tant carià coma 'nt ël tema dël ghignon e dla vendeta con tuti ij dësvlup tragich ch'a compòrto.

La bin fra Lussia e Edgard, già contrastà an sò nasse dal maleur e dal ghignon, ij sombr frut dla guera, veja dai temp dij grand antich, fra famije, ël crudel egoism ëd Lord Ashton ch'a sacrifica la seur a 'n mariagi ghignonà për arsanì ij capitaj ëd famija, la folìa 'd Lussia, la ràbia e 'l dolor d'Edgard ch'a finiss ant la mòrt ëd chila e ant ël suissidi 'd chiel, a ciamo, për esse bin anterpretà, d'artista con n'umanità particolar: a basta nen na bela vos, a-i va na partessipassion total e na sensibilità ùnica, cola sensibilità dont l'autor a l'ha satì ij sò përsonagi.

Për tò arcòrd tormentà dl'art ëd Beniamin Gigli, noi it ringrassioma ëd tut cheur **Pietro Ballo**!

Rossana

Pietro Ballo

PËR SOSTEN-E 'L GIORNAL A STA PËR NASSE L'ASSOCIASSION